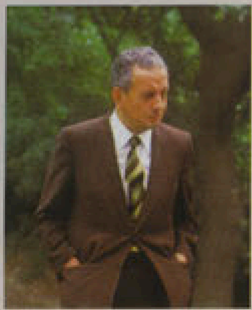

çelik gülersoy'un aziz hatırasına...

selim ileri ve emre aracı, "istanbul yazarı" abdülhak şinasi hisar üzerine sohbet ettiler.

"boğaziçi mehtapları"nda opera tadı

Sohbet konuğu: Serhan Bali

Abdülhak Şinasi Hisar

"İstanbul'un tarihi boyunca gördüğü belki de en büyük aşığı" Çelik Gülersoy'un vefatından önceydi... Selim İleri ile birlikte, Emre Aracı'nın kaldığı Sultanahmet'teki Yeşil Ev'den içeriye adımımızı atarken, İstanbul'da bulunan onlarcası gibi bu yapıya da hayat veren değerli insanı iki gün sonra zamansız kaybedeceğimizi düşünemezdik elbette.

Emre Aracı'nın bu seneki İstanbul Müzik Festivali'nde seslendirilen "Boğaziçi Mehtapları" başlıklı keman konçertosu, bu sohbet projesinin fitilini ateşledi diyebiliriz. Çünkü Aracı, eserini bestelerken "İstanbul Yazarı" veya "Yazarların Yazarı" diye de anılan Abdülhak Şinasi Hisar'dan çok etkilendiğini dile getirmişti.

Selim İleri'nin de Abdülhak Şinasi'yi günümüz okuyucusuna tanıtmak bağlamında bayrağı Çelik Gülersoy'dan teslim aldığını ve onu daha da ileriye taşıdığını biliyordum. O gün aramızda olmayan rahmetli Çelik Gülersoy ise manevi bir önder gibi sohbetimiz sırasında hep yanımızdaydı sanki, özellikle 2001 yılında yayımladığı "Abdülhak Şinasi Hisar" başlıklı enfes tanıklığıyla...

Sohbetimize Abdülhak Şinasi'nin dergilerde kalmış, bugüne kadar kitaplaşmamış ve Selim İleri'nin "Abdülhak Şinasi ve Siyasa" başlıklı yazısına aldığı bir şiiriyle başlıyorum:

Hep sükût içinde yanan bu şûle
Dokunsak dağılır bir hazan gülü
Bihude sessizce solsun mu böyle?

İleri: Ben üç mısraını almışım ama hep dörtlük yazmış Abdülhak Şinasi. "Hazanın Vedaı"dır benim en sevdiğim dörtlüğü. Yapı Kredi Yayınları'ndan çıkan "Abdülhak Şinasi Hisar - Seçmeler" kitabımın başına da koymuştum:

Hazanın Vedâı
Bu yollarda, bu dağlarda çakan rüzgârlar
Bir geliyor, bir gidiyor, elvedâ diyor;
Denizlerden, semalardan akan rüzgârlar
Vedâ diyor, vedâ diyor, elvedâ diyor!

"Vedâ diyor, vedâ diyor, elvedâ diyor!" deyişinde opera tadı var değil mi? Müthiş gerçekten de, iyi bir libretto çevirisi gibi, çok etkiliyor beni.

Bali: Siz zaten Abdülhak Şinasi'nin "Boğaziçi Mehtapları" adlı eserini de "opera tadında" diye niteliyorsunuz.

Aracı: Ben de o eseri ilk okuduğumda oradaki müziği hissetmiştim. Gözümde dramatik sahneler canlanmıştı bir anda.

İleri: Bizde Batıdaki sanat anlayışı olabilse ondan opera da olur, film de, belgesel de olur, neler olmaz ki!...

Aracı: İstanbul Müzik Festivali'ndeki konserimden sonra basında, "Boğaziçi Mehtapları" üzerine bir tek yazı bile çıkmadı.

İleri: Kimse Abdülhak Şinasi'nin farkında bile değil de ondan.

Aracı: Konserim sırasında yazarın "Geçmiş Zaman Köşkleri"nden şu satırları okudum:

"Çocukluğunuzun, ilk mesut hislerinizin ve ilk hûlyalı sevgilerinizin geçmiş olduğu yerleri siz de bir an hatırlayınız. Ruhunuzda başka bir hal, eski bir hayal duyacak, çoktan susmuş ol-

duğunu sandığınız bir musikinin mazi içinden size geldiğini, sönmüş zannettiğiniz nice ruhların içinizde için için yaşadıklarını duyacaksınız. Ve birdenbire kendinizi size anlatmak istediğim bu ifade olunmaz hissin ve şiirin içinde bulacaksınız!"

Her ne kadar konser sonrasında, "eser aralarındaki açıklamalarımın uzun kaçtığı" yollu bir eleştiri kulağıma geldiyse de, "Boğaziçi Mehtapları"nın layıkıyla anlaşılabilmesi için bu metnin orada okunması gerekiyordu. Yeri gelmişken söyleyeyim, konser sırasındaki eser açıklamalarını ben burada da İngiltere'de de - örneğin "BBC World Service"de - sürekli yapıyorum ve dinleyiciden çok olumlu tepkiler alıyorum. İnsanlar eserleri sadece "dinlemek" değil "öğrenmek" de istiyorlar. Alıntıladığım bu paragraf vasıtasıyla dinleyicilerimin, "Çocukluklarının, ilk mesut hislerinin ve ilk hûlyalı sevgilerinin geçmiş olduğu yerleri hatırlamalarını" arzu ettim. Şu anda toplum olarak o devri duyumsamaktan o kadar uzağız ki!... Hele günümüzün avangard müziği yok mu! Ben Edinburgh'da modern müzik ekolü çevresinde yetiştim ama bir süre sonra bu durum benim için tahammül edilmez bir hal aldı. Abdülhak Şinasi Hisar'ın edebiyatı benim için bir "kaçış" demekti. "Geçmişe kaçış" da diyebilirsiniz.

Bali: Abdülhak Şinasi Hisar'a burada mı yoksa Edinburgh'da mı meftun oldun?

Aracı: Edinburgh Üniversitesi Müzik Fakültesi'nde öğrenciyken. Ben o dönemde İstanbul'a çok sık geliyordum. Abdülhak Şinasi Hisar'ı da duymuş ama henüz keşfetmemiştim. "Geçmiş Zaman Köşkleri"ni sahaftan edinip okumaya başladığımda ise sanki kendi hayatımı gördüm Hisar'ın edebiyatında. Benim çocukluğum Suadiye'de geçti, her hafta bir konak yıkılırdı hiç unutmam. Suadiye Oteli'nin yanı başında bir sitede otururduk, dev çam ağaçlarıyla muhtemeldir ki bizim site de vakti zamanında bir köşkün bahçesiydi. İşte Hisar'ın eserlerinde, benim de bir ucundan tanıklık ettiğim yitip giden o İstanbul'u gördüm.

İleri: Abdülhak Şinasi'nin eserleri, çok mutsuz geçmiş bir ömrün sonunda uydurulmuş "mutlu çocukluk" gibi geliyor bana. Yazarın sonradan yarattığı "mazi cenneti", aslında hiçbir zaman yaşanmamış bir dönem. Anlattıklarında elbette yaşanmışlar da var ama onlara yüklenen duygular bana hep mutsuz geçen bir yaşamın içinde bir şeylere sığınmak arzusuyla yazılmış şeyler gibi geliyor. Örneğin "Çamlıca'daki Eniştemiz"de geçip gittikleri yollarda hep sefaletin olduğunu görüyor pekâlâ. İstanbul hiçbir zaman o eserlerde anlatıldığı kadar bayındır bir kent olamamış ne yazık ki. Bir yerde inanılmaz bir güzellik ve hemen yanı başında inanılmaz bir çirkinlik, ama onu görmek istememiş Abdülhak Şinasi. Yine onun çizgisinde bir yazar olan Tanpınar bunu çok iyi görmüştür. Şehrin siluetinin "bayındırlık hizmetleri" adı altında sürekli rezilâne bir şekilde değiştirilmesini, bir gün önce yerinde duran bir mahallenin tarihi yapılarıyla birlikte ertesi gün bir bakmışsınız yok edilişini... Bütün bunları görmek istememiş Abdülhak Şinasi, bir reddediş var burada. Marcel Proust'u çağrıştıran, sonradan uydurulmuş, güzelleştirilmiş bir geçmiş var ortada. Acının giderilmesi için yazı yoluyla bir güzellik dünyası yaratmak belki de...

Bali: Peki bütün o geçmiş zaman köşklerinde ve yalılarında yaşananlar?...

İleri: "Çamlıca'daki Eniştemiz", "Fahim Bey ve Biz" ve "Ali Nizâmi Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği" gibi, kendisinin hikâye adını verdiği anılarında gerçek kişilerden yola çıktığı bilinmesine rağmen, bunun yüzüne söylenmesine tahammül edemezmiş, çok sinirlenirmiş. "Ben onları yarattım", diyor. Anlıyoruz ki o kişilikler gerçekten Hisar'ın "muhayyilesindeki insanlardır". Yakup Kadri, bu durumu anılarında çok detaylı anlatır. "Benim yarattığım Ali Nizâmi Bey" diyor Hisar. Aslında Büyükada'da Ali Nizâmi Bey diye biri yaşamış ama hiç de Hisar'ın anlattığı gibi değilmiş bu adam. Buradan yola çıkarsak, bence "Boğaziçi Mehtapları" da geçmişte Hisar'ın anlattığı kadar ahım şahım değildi ama o öyle hissedebildi.

Aracı: Galiba biz sanatçıların; hissettiklerini, duyduklarını şu gerçek dünyada şöyle bir etraflarına bakıp da yansıtacak bir muhatap bulamadıklarında, dönüp dolaşıp sığındıkları yer işte sizin kaleminiz, benim notam...

Emre Aracı (solda) ve Selim İleri, Sultanahmet'teki Yeşil Ev'in bahçesinde.

Aracı: Abdülhak Şinasi Hisar'ın da yarattığı alemi...

Bali: Birinde nota, diğerinde yazı...

İleri: Abdülhak Şinasi'de ikisi de var, hem yazı hem nota... (Gülüşmeler)

Aracı: Eserlerindeki o tekrarların oluşturduğu "müzikalite" beni çok etkiler.

İleri: Bunlara "Düzyazı-şiir" denilebilir esasında.

Sohbetimizin başından beri hep edebiyat üzerine konuştuk, biraz da "Abdülhak Şinasi'den etkilenip eser bestelemek" üzerine konuşalım diyecekken Selim İleri sanki kafamdan geçeni anlamış gibi Emre Aracı'ya soruyor:

İleri: Peki Emre Bey, herkesin çoksesli müzik konusunda Batılıdan çok Batılı olmak istediği bu dünyada siz neden keman konçertonuzu bestelerken o yolu değil de Abdülhak Şinasi Hisar gibi hayli alaturka bir kişilikten ve Türk müziğinden esinlenmeyi tercih ettiniz?

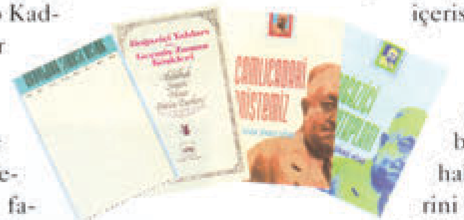
Aracı: Abdülhak Şinasi'nin her şeyden önce kişiliği, edebiyatında kullandığı dil beni çok etkiledi. Öte yandan benim eğitimim Batı müziği üzerine ve hayran olduğum müzik bu. Türk Musıkisi bana aynı heyecanı yaşatmıyor. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde yapıldığı gibi Türk melodilerini alıp armonize etmek de bana hitap etmiyor. İlginçtir, eserimi dinleyenler onda hiçbir ekol bulamadılar. Edinburgh'da ağdalı kalıplar içerisinde yetişmiş bir müzisyen olarak bütün o sınırlayıcı kalıpları kırıp kendimi en rahat ifade edebileceğim bir müzik dili yaratmak istedim. Şimdilerde yeni bir senfonik şiir yazıyorum; "In Search of Lost Time" (Yitik Zamanın İzinde), yine Proust'dan hareket ederek mazide kalmış bir dönemi müzikle canlandırmaya çalışıyorum. Beni besteci olarak Sibelius kendine çekmiştir. Sibelius'un müziğinde olağanüstü bir dram ve atmosfer vardır. Hüzün yüklüdür onun müziği.

Bali: Sibelius, Abdülhak Şinasi ve İskoçya...

Aracı: Doğru hazırlanmış bir kokteyl gibi olmalı, yoksa ortaya ahenkli bir yapı çıkmaz. Sibelius'un memleketi Finlandiya'da, uzun yıllar yaşadığım İskoçya'yı buldum. Abdülhak Şinasi ise tıpkı benim gibi, yaşarken geçmişin özlemini duyan bir kişi. Müziğim ise tamamen içimden geldiği gibi... Konçertonun ilk bölümü Sibelius etkileri taşıyor, ikinci bölümde Türk müziğinden esinler var, dinleyenler bu bölüm için "ağıt" tanımlaması yaptı ve Cihat da (Aşkın) Festivaldeki konserde tam da ağıta yakışan bir vurguda o kadar etkileyici çaldı ki...

Aracı: Boğaziçi'ndeki o kayıkların toplanarak bir arada musıki icra etmeleri, tek-tek yalıları ziyaret ediş, yalılardan onlara edilen iştirak...

İleri: Evet o kadar şiirsel anlatıyor ki çünkü alaturkanın şiirini yakalamış bir adam Abdülhak Şinasi. Zaten "Boğaziçi Mehtapları"nın biçimlendirilişinde de o var, eser toplanış, dağılış ve bitişten ibaret. Aynı dönemi başka yazarlar da anlatmış, sözgelimi Halit Ziya "Aşk-ı Memnu"da veya Yakup Kadri "Nur Baba"da. Onlar gayet bayağı, estetikten yoksun görmüşler bu alemleri, handiyse hafiften bir sarhoşlar alemi... Naralar atılıyor falan... Ama Abdülhak Şinasi'de müthiş bir içe dönüklük, bir romanesk var. Ama bunlardan hangisi doğruydu bilemiyorsunuz...

Sohbetimizin burasında yine alıyorum elime Selim İleri'nin Abdülhak Şinasi Hisar üzerine tahlillerini de içeren doyumsuz güzellikteki yazılarının toplandığı "Uzak, Hep Uzak" adlı kitabını ve "Abdülhak Şinasi'nin İstanbul'u" yazısından şu paragrafı okuyorum:

"Bir anı kitabı olmasına karşın, bu eserde, müziğin, hem de alafranga müziğin derin izlerini yakalamak mümkündür. "Boğaziçi Mehtapları", sanatkârane değer taşıyan yapay görkemiyle, daha çok bir operayı andırmaktadır."

İleri: Ne yazık ki sizin ve hatta benim yaşımdaki insanlar Abdülhak Şinasi'yi ya hiç bilmiyorlar ya da bilseler bile dilinin eskiliği yüzünden başından sonuna kadar okuyamıyorlar. Biz Can Yayınları'nda deneme amacıyla "Ali Nizâmi Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği"ni yayımlamıştık. Ama okur ne yazık ki ilgi göstermedi. Zaten Çelik Gülersoy kitabında da detaylı anlatır, devrinde bile çok ilgi toplamamış Hisar'ın eserleri. Hiçbir devirde değeri tam anlaşılamamış talihsiz bir edebiyat adamı... Beni çok üzen bir itham da Abdülhak Şinasi'nin Cevdet Kudret ve Vedat Günyol gibi bazı kalemler tarafından gerici bir insanmış gibi tanıtılması. Maziden bahsediyor diye gerici zannedilmiş. Çok kaba, sığ bir değerlendirme bu.

Yine Selim İleri'nin "Uzak, Hep Uzak" kitabından alıntılıyorum:

"Cevdet Kudret, "Fahim Bey ve Biz" yazarının yazınsal değeri üzerinde dururken ikircikli bir ifade kullanmıştır. Örnekse, 'Geçmiş zaman, onun gözünde bir 'Kayıp Cennet'tir' der: Bu yitik cennet, Abdülhak Şinasi'nin koyu bir geçmişsever olmasına yol açmış gibidir."

İleri: Cevdet Kudret elbette çok değerli bir edebiyat tarihçimiz ama bu yaklaşımı çok yanlış. "Belirli refah düzeyi içerisindeki insanların aylak, çevresine duyarsız yaşamlarını anlatmıştır" diyor. Size nasıl geliyor bilmem ama ben Abdülhak Şinasi'nin hiçbir eserini bitirdiğimde içimi mutluluk kaplamaz, her birinden hüzünle ayrılmışımdır. Müthiş bir keder, yalnızlık ve içe dönüş vardır çünkü onlarda. Eğer bu adam öyle aylak, gamsız bir yaşamın arzusunu duysaydı hayattayken yapardı ama o hepsini reddedip içine kapanmayı tercih etmiş.

Aracı: Neydi peki onu bu denli mutsuz kılan?

İleri: Kişisel yaşamındaki dramların büyük etkisi olduğunu düşünüyorum. Yalnızlığı çeşitli sebeplerle tercih etmek zorunda kalmış bir insanın çocukluğa, hayal alemine sığınıp kendine yeni bir dünya yaratması olarak görebiliriz. İmkansız bir aşkı yaşamak duygusu var Abdülhak Şinasi'de. Örneğin, "Boğaziçi Yalıları"nda, bir akşam vakti Şair Nigar Hanım'la birlikte Göksu'dan geri dönerler...

Tam burada Selim İleri'nin "lafını balla kesip" kitabına dönüyor ve yazarın Yaşar Nabi Nayır'dan alıntıladığı şu paragrafı okuyorum:

"Hiç evlenmemiş, hatta belki de hiç sevmemişti. Kadınlara yakınlık duymaz, meclislerinden hoşlanmazdı. İlgilenmeye değmez, zekaca aşağı, anlayışı kıt bir yaratık gözüyle bakardı kadına. Bir yandan da hayalinde tadı unutulmaz sevgiler ve bunları ilham eden tanrısal yaratıklar canlandırır, o sevişmelerin verdiği hazları en erişilmez nimetler gibi coşkunlukla dile getirirdi."

İleri: Yaşar Nabi'nin güzel bir tespitidir

bu. Yaşamında hiç somut bir aşk yaşamamış gibi görünen Abdülhak Şinasi, "Boğaziçi Yalıları"nda kendisini daha yeniyetme, Şair Nigar Hanım'ı da artık geçmekte olan güzellik çağında aynı odada tasvir ediyor. Şair Nigar'ın genç Abdülhak Şinasi'nin yanında yaşmağını, hotozunu çıkarıp, saçının topuzunu açtığı olağanüstü bir sahne vardır. Türk edebiyatının bana sorarsanız en güzel aşk sayfalarıdır bunlar.

Bali: Abdülhak Şinasi'yi daha geniş bir okur çevresiyle buluşturmak için dilinin sadeleştirilmesine gidilse...

Aracı: Abdülhak Şinasi gibi bir yazarda o çok zor, çünkü eserlerindeki müzikalite bir anda kaybolabilir.

Ben burada Çelik Gülersoy'un "Abdülhak Şinasi Hisar" kitabında, "üstadın ruhundan özür dileyip", yazarın sadece bir iki kelimesini günümüz Türkçe'sine çevirdiği oldukça uzun bir paragrafını okuyorum.

Bali: Önemli bir kayıp yok gibi...

İleri: Çelik Bey'de o "tat" var tabii. Böyle bir sadeleştirme yapılacaksa eğer, bunu ya Çelik Gülersoy gibi "gizli bir şairin" ya da rahmetli Behçet Necatigil gibi hem Osmanlıca'ya hem de günümüz Türkçe'sine aynı derecede vakıf gerçek bir şairin üstlenmesi gerekir.

Çelik Bey, o kitabında Abdülhak Şinasi'nin yürek burkan cenaze törenini de anlatır:

"Cenaze namazı, Aksaray Valide Camii'nde az bir cemaatle (50 kişi kadar) kılındı. Frau Buck, bir duvara yaslanmış, için-için ağlıyor ve bana soruyordu: 'Almanya'da böyle biri ölünce, ülke ayağa kalkar. Hani sizin, hiç değilse, üniversite gençliğiniz nerede?'

"Günü ve yeri değildi. 'Bir kısmı kahvede, bir kısmı geçim derdinde, bir azınlığı da altında araba, Bağdat Caddesi'nde!' diyemedim."

Bali: Çelik Bey'in şu tespiti de ne kadar vurucu, öyle değil mi?:

"Hayatında eserlerini okuyanların, başlıca, eski yalı ve konak sahipleri olduğunun ben bir tanığıyım. Eski zaman mekânlarının 1960'lara kadar yaşayabilmiş bir avuç hanımefendisi ve beyefendisi, onun da "meftûnu" idiler. Bir eseri çıktı mı, ilk yankı ve sevgi onlardan geliyordu.

Sayıları zaten çok-çok az olan bu hayranlar yazarımızı mutlu kılmaya yetmiyordu. Hangi tenor, hangi bariton, salondan üç-beş alkış yükselirse bir sevinç duyar? Alkış, şeref locasından gelse bile.

Şinasi Bey biliyor ve anlıyordu ki, o seçkin okuyucularının ilgisini ve sevgisini çeken özelliği, yüce sanatı değildi. Anlattığı, kaybolmuş mekanlardı. Herkes, o sayfalarda kendi çocukluğunu gençliğini buluyordu ama bütün "muhabbetleri" işte oraya kadardı.

Bir büyük opera sahnesinin ön sıralarında yerlerini almış olan gümüş saçlı, gün görmüş-devran geçirmiş, sedef dürbünlü seyircilerin sadece sahnedeki soylu dekorlara, seçkin giysilere, yetenekli artistlerin jestlerine hayran olmakla yetinip, onların dile getirdikleri tiradlara, seslendirdikleri melodilere dikkat ayırmayışlarına benziyordu durum.

Deniz ne kadar engin olsa, herkes ondan ancak kabı kadar su alabiliyordu.

Şinasi Bey, bunu görüyor ve içleniyordu, fakat yapacak bir şeyi yoktu.

Okuyuculardan, "soylu" kesimin hali buydu."

İleri: Evet, Çelik Gülersoy'un inanılmaz tespitlerinden biridir... İçinde bir yazarın bütün dramı saklı...

Ve biz de "Mazi Cenneti"nin yaratıcısı ölümsüz bir yazarın dramının saklı olduğu bu satırlarla birlikte Sultanahmet Yeşil Ev'deki kâh keyifli kâh hüzünlü sohbetimizin sonuna geliyoruz... Giriş yazısında da belirttiğim gibi sohbetimizden iki gün sonra hepimize büyük acı yaşatan vefat haberi geldi. Haberi paylaştığım Selim İleri de Emre Aracı da elbette çok üzgündü.

Çelik Gülersoy bu satırları okusaydı, daha yaşarken saygı duyup, sahip çıktığı ve bir idol olarak bellediği "ölümsüz yazarının", yıllar sonra alanlarında çok değerli bir müzisyeni ve bir yazarı buluşturduğunu görebilseydi, şüphesiz çok mutlu olurdu.

Aslında Yeşil Ev buluşmasında üzerinde konuştuğumuz ve sizlere anlatmam gereken daha pek çok şey var, örneğin Selim İleri'nin opera tutkusu... Ama o da başka bir sohbetin konusu olsun...

(....)

Şimdi ondan ve sanatından bahsederken ve ömrü boyunca 1000 nüsha zor satmış olan bu eserlerden söz ederken kendimi neye benzetiyorum bilir misiniz?

"Amadeus" filminde Mozart'ı hiç tanımayan, sadece bir iki melodisi kulağına erişmiş olan genç ve masum rahip'e, onun ölümsüz müziğindeki yüceliği anlatmaya çalışan yaşlı Salieri. Onun kadar heyecanlı ve üzüntülüyüm de onun için.

(....)

Hayatında değerinin hiç bilinmeyişinden - kaç yazımı, sağlığında yayınlamış olduğum halde - kendimi bile suçlayarak, onun hep yalnız ve mutsuz geçen hayatını hatırladıkça içim kemiklerime kadar sızlayarak, gözlerimi yaşlanmış bir Salieri gibi yumuyor ve onun İstanbul tablolarının sayfalarını, coşkulu ve sular gibi çağlayan bir Mozart halinde, hasretlerle ve hayranlıklarla dinlemeye koyuluyorum.

Yandığım sadece, olağanüstü bir duyuş ve anlatım zenginliğine sahip olan bir yazarın hayatında hiç anlaşılmamasına ve değerinin bilinmemesine değil tabii.

Onun yaşadığı ve yazdığı koca şehrin de batan bir gemi gibi, 40-50 yıldır yavaş-yavaş sessizliğini, arınmışlığını, mavisini, yeşilini ... yani her şeyini yitirip boz bulanık bir diyar haline gelmesine de yanmaktayım. Hem de nasıl.

Adını koyacak olursak, ikisi de yitip gitti bunların:

İstanbul da, onu en iyi yazmış olan adam da...

Çelik Gülersoy'un "Abdülhak Şinasi Hisar" adlı kitabından.

Üstte: Genç Çelik Gülersoy, hayranı olduğu yazarıyla bir arada (1953).